

צבאות כוכבים אין מספר אלה מבלי היות שם תפארת הבריאה והדרה, בעלי היים אשר יופיע עליהם השכל האלוהי, — ודעת הפילוסופים הראשונים שאמרו כי אלה צבאות שמים בעצמם הם בעלי שכל (וכדעת המורה) זה נגד דעות חכמי זמננו, ולא יסבול אותן שכל הישר, ורק כאשר אמרתי כי מיושבים המה מגופים בעלי שכל, ואולי על זה אמר המשורר (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל, כלומר היושבים שמה בעלי שכל מספרים כבוד אל, וגם זה לא יסתור לדעת תורתנו. — הנה הארכתי בדברים גבוהים כאלה, בדברים שלמעלה משכלי, ומה אעשה, ואני הושב מהשבות, ואתם הקוראים תסלחו לי על שגגתי, כי אני מוקיר חכמים ומודה על האמת.

יארסלויא בתודש תשרי תרמ"ה.

בנימין זאב ווילנער.

פי שנים.

עוד בימים שעברו כתבתי מאמרי הנסתרות והנגלות (הנרפס בהשחר שנה ב') וגליתי פני הלוט מאמרי הו"ל בעניני שדים ורוחות כשוף ועיהיר. ראוהו חכמים ויהללוהו, מושכים בשבט סופרים וישכחוהו, וכמו כן מעת לעת שלחתי באורים לההגדה והערות יקרות לדברי הו"ל בהמניד המבשר העברי וכו'. עתה באתי להשוף מים מגבא ההגדה, הירות מני קדם, אשר כאבני הן כל עוד לא נשבצו במשבצות זהב כהה מראיהם, כן לא נדע יקרתן והדר כבוד הודן. אך עין בוחנת ולב חכם יכירו וידעו ערכן ומה רב טוב הצפון בהן. הקה אחת להן עם מאמרי המליצה היקרים רבי ענין (כאשר באר כל זה בטוב טעם ודעת הרב ר"י ברי"ל בהקדמה א' לספר התהלות) אשר לעתים מזומנים תעוזב גם סדר הגיוני ועל השומע להקשיב רב קשב ולהבין המכון מאלוהי ככה בחרו השלמים באגדותיהם לשון ערומים, ובדוח שפתם פי שנים, אך הסכל ירבה דברים, יצברם המרים המרים, רקים מדעת ונבערים, ואיש תבונות לא יפשק שפתים, הוא ישקל בפלס ומאזנים, לכל היוצא מפיו אם יש בו רוח היים — כמאמר הקהלת (ה' א') אל תבחל על פיך וכו' והיינו דאמר רב (שבת י') מלתא אלבושיהו יקרא. כי כמו לשועים והורים, נכון מלבושי משי יקרים, ככה להמטיפים לעם טל אורות, יבשר אך אמרות מהורות, להמשיבילים יזהירו ככוכבים ויפעלו גבורות, ויבינו את אשר על דל שפתם נצורות. —

האמנם ההגדה היא אחת מחלקי חכמה העליונה, אך להמורם מעם בתור אדם המעלה היא נתונה למנה. ואחריה כל אדם ימשך¹ ברב כחה, ונעימות לקחה, וצוף דבשה, והיא מנגידי בית אלהים (דה"ב ל"ה) קסם על שפתיה, והשומעים ינהו אחריה, ואך להחרשים מאדם ושתומי עין דרכם נסתרה, ולאחבי לקח טוב המטים אוזן מפנינים יקרה, והנני מעביר אפס קצתה לפניך הנה. ואם אמצא חן בעיניך אוסיף לך כהנה וכהנה.

א) עיניך יונים. זה סנהדרין שהם עינים לעדה וכו' רמ"ח אברים יש באדם וכולם אינם הולכים וחוזרים אלא אחרי העינים וכו' רבי אומר וכו' בשעה שהזקן יושב ודורש הרבה גרים נתגייירו וכו' רבי היה יושב ודורש נתנמנם הצבור בקש לעוררן אמר ילדה אשה אחת במצרים ס' רבוא בכרס א' וכו' א"ל מאן הות כן א"ל זו יוכבד שילדה את משה ששקל כנגד ס' רבוא של ישראל הה"ד אז ישיר משה ובני ישראל וכו' (שהש"ר פסוק עיניך יונים).

אוילים מדרך פשעם יחפיו על הגדה הזאת דברים לא כן. ותועי רוח אלה לא ידעו כי לרבי נשיא אלהים כונה מסתרת בזה אשר בה התעורר ההמון הצבור מתרדמה. הן שמענו מפי קדוש זה, כי בשעה שהזקן שקנה חכמה יושב ודורש ישמעו רחוקים ויבואו לחסות בצל כנפי השכינה, ולכנסת ישראל שנמשלה ליונה יסופחו ויאטרו לדבק טוב — כי כח וגבורה ברוח שפתיו למשוך אבירי לב אל כל אשר יחפוץ ויבקשו תורה מפי מלאך צבאות זה.

והנה ראה ובינה! הוא בכבודו יושב ודורש, ותחת לפעול בזה גבורות, ואזני ההמון תהיינה קשובות לקול דברו לכל הגה ואומר היוצא מפי, היה הצבור הוהים שוכבים אוהבים לנו! ומאוד דאבה נפשו לתהפוכות אלה, איך השמן לב העם הזה ועיניו השע מלמודי יי. ורוח לבשה אותה, רוח גבורה, רוח דעת ויראת ד' (כמ"ש את יי אלהיך תירא להבית ת"ח) ויכם בשבט פיו מכה רבה, ויראם את כל נכמתו, הדר כבוד הודו ואת יקר תפארת גדולתו. (בכאמרום בנדרים ס"ב שרי ליה לאינש לאודיע נפשיה באתרא דלא ידיעין ליה) ויאמר: ילדה אשה אחת במצרים ס' רבוא בכרס אחד! המאמר הזה מפורש יוצא מפי גבר הוקם על,

¹ כחצו המצברים שנקראה הגדה יען שמוצת לב האדם אחריה, וכן חכמים הגידו (סופה מ'). שצקה כע להחצ"א וחזיל לגביה דר"א דדעש בלגדהא. כי לה כח המושך, ומרככת לב קבה בעימותה, חמס נקראת ג"כ אגדה, יען שאלגדה בני אדם ומאחדת אותם ע"י נחות מחמריה וחכמה ומיסר הנפון בקרבה. ובשבת (פ"ו) ויגד משה דברים במוכין לבו של אדם בלגדה. ונראה שכל אגדה מענין משיכה, וחולי אגדה במאחדת והגדה שמוצת לבות בני אדם נדרשים צענין וקרובים לכוונה אחת, ולדעת בעל מורה נבוכי הזמן (שער האגדה ובהערה א') (שם) הגדה מענין דבור, וזוהי הגדה של פסח, ע"ש הכתוב (במזמור י"ג) והגדה לבק, לפי שהיא חובה על כל אחד מישראל להגיד לבניו ולנשי ציהו ע"ש המלצה והכרח לביל פסח ולדרוש כפי ידיעתו כפרי המעשה הגדול הזה ע"כ. ולפמ"ש (בשער י"ד, האגדה ובעלי האגדה) שהיה לחכמים ספרי דאגדהא מ"ו ח"ד ס' כמ"ש ספרי דאגדהא (בנצונות מ"ו ובכרס כ"י) גכון מאיד שנקראה צביה אגדה, מענין ואגדהו על ארץ יסדה. ר"ל בלגדו הדרכות והמאמרים הכתובים ביחד והיו לספר מיוחד בשם ספרי דאגדהא.

הוא רבינו הקדוש, אשר סעפים ישנא ומדבר שקר ירחק, אך האמת נר לרגליו. העירה אותם משנתם, הקיצו לקול צללו שפתיו, ויביטו איש בפני רעהו בתסהון וקרא זה אל זה מה זאת? הלא לצחק בנו הוציא מפיו מלים קדוש ישראל? והתלמיד ר"י בר"י היה להם לפה וישאל את רבי: מאן הות תמן? ויען רבי בחכמה: זו יוכבד שילדה¹ את משה ששקל נגר ס' רבו של ישראל. אז נפקחו ועיניהם, העברים העורים הביטו לראות ולהבין שמועה, והחרשים שמעו כי פה המדבר אליהם שקול ג"כ נגד כלם, ומה נואלו כי בתנומות אבדו לקח טוב אשר איש גדול ורם, אשר כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה (שבת ל"י) השקול כנגד כלם, ישמיעם ויורם לתורה ותעודה, והקשיבו רב קשב כי הסכילו מאוד בזה. ומעתה ידעו להוקיר אמריו הנעימים הנחמדים מזהב ומסר רב, ופחד ורחב לבבם, ולא ישיבו עוד לכסלה ... ומאור יתאמו אלה הדברים עם טאמרים בראש הכתוב עיניך יונים זה סנהדרין שם עיני העדה, וכמו העינים עיקר גופו של אדם ורמ"ח אבריו (והסומא ע"ז) חשוב כמט' בנדרים ס"ד ב' כי אין תועלת עוד יותר בהם) כן הסנהדרין עיקר העדה ושקולים נגד כלם, ואולי לזה היה מספר הסנהדרין עי"ן להורות שהם עיני העדה...

ומעתה לא נתפלא על הגדה הזאת, גם לא נגביה שאלה: איך רבי גאות לבש קבל כל הצבור התנאה ועל פני כל העם התכבד, הלא טוב שפל רוח את עניים, וגם אמרו (סוטה ה) שהמתנאה כאלו ע"י. ואמרו (עירובין י"ז) המגביה עצמו הקב"ה משפילו, וכמה מאמרים המדברים בנגות הגאווה, אך האמת עד לעצמו, כי רבי ענותן סביא הוי (ירושלמי כלאים), אכן ראה כי עת לעשות לי"י ולהפך התורה הזאת כמ"ש במשנה סוף ברכות, ובראותו כי ההמון נמו שנתם, ואטומה אזנם משמוע דבר ה', הקיץ הצבור במאמרו אנכי נותרתי לי"י לבדי, אנכי הרואה והרועה, והן כולכם כשחק מאזנים נחשבים לעומתי, ומקנאת י"י צבאות עשה זאת לבל ישנאו מוסר וישמעו בלמודיו, וכשם שטעיה על צדק וענוה, כן המצוה לעתים מוזמנים לעשות לי"י וכארי להתנשא אם העת דורשת זאת, ולתכלית זו ישתמש בשמיני שבשמינית גאווה הנחוק לו כמ"ש ז"ל (סוטה ה) והבן.

¹ וכן חכמי הגידו (סנהדרין י"ט) כל המלמד יצן חברו תורה מע"כ כאלו ילדו במאמר ואלה חולדות אהבן ומשה וכו' (ולא הזכירו בני משה רק בני אהרן) לומר לך אהבן ילד משה לימד לפיכך נקראו על שמו, וכן כל ישראל עי"ז נקראו על שמו וכאלו הוא ילדו באשר למדס התורה והמאווה, ובזדק ילדה יוכבד אס משה כל ס' רבוא, ומליהם שקל הוא מליה כענין באמר חיוז (ו') לו שקל כעש והוהו במאזנים ישאו יחד (כ"ל שהמאזנים צד צד נושאים בשוה) כי עתה מחול ימים יכבד ככה תורהו וזדקתו שקולה נגד ס' רבוא. וכן חז"ל (אבות פ"ב) אס יהיו כל חכמי ישראל כקף מאזנים ואלעזר ציה כקף שניה מכרע אה כולס, ועל דק זה אמרו (קדושין מ') לפי שהעולם נדון אחרי רובן והיחיד אחרי רובו עשה מצוה אחת אבריו שהכרע אה עצמו ואה כל העולם לקף זכות וכו' כי גדול הדור לפעמים יעלה במעלהו כמעט על כל אנשי דורו כולם יחד, כמבואר כל העולם אינו מוין, אלא כשכל חנינא בני והנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש, וכל העולם חיים בזכותו ...

ב) אר"י איש מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול? מפני שלא היה בו שום דופי וכו' גם פה יעמוד הקורא וישתומם, האם דרך רשעים צלחה, וצדיק יאשם על לא חטם בכמה יגוע בעצם תומו? אכן אם נשקפה בעין חודרת על אמריהם, נדע כי אין עולתה בהם, וגם החכם מכל אדם אמר (קהלת) אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם וכו' כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. כי השלטון ומושל בזרוע עוזו וכיד חזקה, לא ימלט אשר לפעמים יחטא מטמרת האמת והלאה, בעת יבער כמעט אפס, ואין שליט ברוחו, אך מלך אשר לו יועצים, ומכל שכן אם לו בית ועד מנכחים (ריינסראטה) היא עמו בעצה ישאל על כל דבר פשע, ומשפט וצדקה הוא עושה ולא יחטא, כמאמר הכתוב (תהלים ע"ה) כי אקח מועד אני משרים אשפוטם. כי ע"י הועד מהכמים ורוכ דעות ישפוט משרים, ואין פוצה פה ומצפצף, ולדעתי לזה כונו חכמים באמנם (עירובין פ"ק) אלו ואלו דברי אלהים חיים, ולשווא עמלו המבארים לקרב זה אל השכל¹) כי איך יתכן הללו אוסדים והללו מתירים שיהיה דברי שניהם דברי אלהים חיים? אך האמת שרק ע"י הפלפול משני תיח לברר ההלכה, ומחדרין זה בקיושיות ותירוצים יבורר. הענין ותתלבן ההלכה ויצא הדין לאמתו, ע"כ גם להמערער חלק ונחלה בהדין שיוסכם להלכה, כי על ידו יצא דבר מתוקן שאין עליו פרכא, נמצא גם דבריו דברי אלהים חיים מאחר שלא יצא לקנטה, רק תורה היא וללמוד צריך, וכן אמר שר מדיני גדול מיוחד בארץ בריטניא: אלמלא לא היה לי בהפארלאמענט מערערין (אפאזיציאן) הייתי בורר לי אותם... כי בלתם לא יבורר הדבר לנכון. — ומעתה נפקחו עינינו, ונראה כונתם במ"ש יען ששאל היה גבוה משכמו ולמעלה במעלות ומדות מעל כל חכם, ולא לקח לו יועצים ע"י? בענין התנהגות המלוכה, לא בחר באנשים חכמים וידועים לשבטי יה להיות לו ליועצים, והעמיד הכל על עוצם ידו וכח שכלו, ע"כ הולכתו השכל שולל וקרה לו מקרים לא טובים, כי החיה את אנג וחמל על מיטב הצאן והבקר, וכאשר שאלוהו שמואל הנביא: ולמה לא שמעת בקול י"י ותעמ אל השלל וכי ענהו (לפי שכלו שלא היה בו דופי בעת שמלך) אשר שמעתי בקול ד' וכו' וזה שלא שמואל שואל למה לא שמע בקול ד' והוא יענהו אשר שמעתי? !! אך האמת כאשר בארתי בדרשה (הקריאה הב') והיא נדפסה בעברי שנה (... ששרש שמע לאו דוקא על שמיעת האזן אך לפעמים על שמיעת הלב ר"ל ההבנה (כמו שרש ראה הוא על עין האדם ועל ראית הלב) ע"כ כאשר שאלוהו שמואל מדוע לא שמע בקול ד' וצויו? השיב כי הוא הבין לפי שכלו כונה אחרת בצויו ההוא. ונכשל כי הלב פעמים לעקלקלות ינטה, לא כן המלך אשר את חכמים נועץ לא יחטא. ע"כ לא נמשך מלכותו, יען שלא היה בו דופי ונשען על עצם תומו. והבן.

¹) מכל הפירושים אשר היו למראה עינינו, הציג אשר דבר החי"ר שלמה ברי"א ז' פרחון ז"ל במהבנה הענין (בער הקצר וההפך) בקצרו החכמים במאמרים. וכונתם אלו ואלו דברי אלהים חיים דורשין ואף שדברי אחד נדחה, שכן דרישה יש לו.

ג) א"ר לוי שטן ופנינה לש"ש נתכוננו. שטן דחזיה להקב"ה דקא נטה בתר איוב אמר דלמא ח"ו מנשיא ליה לרחמנותא דאברהם. פנינה דכתיב וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה, דרשה רב אחא בר יעקב בפסוניה ואתא שטן ונשקיה אכריה⁽¹⁾ (ב"ב מ"ז).

האמנם מאמרי החכמים כתפוחי זהב במשכיות כסף הנמו. כי הליטו אותם במעטה זר (אללגאריע) ועלינו לחשוף מים מגבא ביתם, אשר הסתירו בו דבריהם הנכבדים. גם להמאמר הזה כסו פני הלומ. ומה נשתומם מאשר ידענו כי ריב לראחביי עם השטן, עד כי אמר (סוכה ל"ח) גירי בעיני דשטנא, ועתה ינשק לו על כרעיה! חידה היא. והסכת ושמע פשר דבר. מודעת זאת כי במקום המשפט, בו יעמדו עושי רשע והמס ושופכי דם לדין, יעמוד מליץ יושר (פערסהיידיגער) מול מגיד פשע (שטאטסאנוואלט) וידבר מוכות על החוטאים האלה ויתאמץ להוכח במלים כי לדעתו לא פעלו עולה ויצדקם, יטהר כתם עונם בבורית אמרות מהורות מזוקקות שבעתים. ולא למצער יפעלו דבריו גדולות ויאמר לאסירים צאו! נקיים אתם! ואף כי יקר מאוד נביא כזה, ונכבד דובר צדקת ועוז כמוהו, בכ"ז אך במקום המשפט יחזן לדבר כרברים האלה, לא כן בשער בת רבים לפי קרת אם יעמוד מליץ כזה ויקרא: דעו! כי כל נוכל ואיש רע מעללים נקי הוא ולו אין משפט מות גם אם את נפש בעליו יקח! רע יעשה בעמו להחל מקדש התולדה חוקי האדם ותורותיו, בתתו יד לפושעים לזור עוד ויוסיפו בני עולה לענות איש ואיש. — זאת תורת ר' לוי ודרשת רב אחא בר יעקב, כי הברל גדול יש בין אומר ובין דרש. רב לוי אמר דעתו בין חברים המקשיבים לקולו או לתלמידיו, ויגל אזנם למוסר, לצדד בזכות מסית ומדיח או כועס, כי אולי נמצא שביב איש יושר ואמת בגחלתו, וזאת נחוץ ליושבי על מדין להפוך בזכות הנשפט (ואשר ע"ז היו יודעים החכמים האלה למחר השרץ במיט פנים, למען לברר האמת, ע"י חפוש כי השטן לש"ש נתכוין בראותו שהש"י נוטה אחרי איוב ודלמא מנשיא לזכותיה דאאע"ה, ומשם כזאת אמר ר' יונתן (כ"ב מ"ז): גדול הנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם וכו' הרי שיש להשטן צד זכות, וכן פנינה נראה מהכתוב כי לש"ש נתכונה, כי מיותר לשון בעבור הרעימה. נראה שרצתה פנינה להפיח בה איש התעוררות אל התפלה אולי יקשיב ד' וישמע לקול תחנונה. וזאת יאות לת"ח לדבר מענינים כאלו. . . ומר מאוד השכילו חכמינו באמרם כמה פעמים: דבר זה אסור לאמרו לפני ע"ה, שלא יקל בעיניו הענין גם פה כאשר דרשה ראב"י בפסוניה, עיר גדולה ומפוארה⁽²⁾ לפני ההמון, לא טוב עשה בזה כי ההמון אשר שמעו דרשתו יקלו מעתה לעשות המזמנה תחת מסוה הצדק, המסית ומדיח יאמר כי כונתו לש"ש, כמו שטן בבואו בעלילות רבדים על איש

⁽¹⁾ המאמר הזה כבר נדפס בשמי צהשחר שנה ה' בשס, דברי חכמים" אך בו הוספתי נוסף ואין ציהמ"ד בלא חדש.

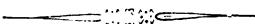
⁽²⁾ ע' ערוך ערך פיסא כי היא עיר אפופיטא שבה אגפיוכס הרעע. וע' מוסיף שהגנוס המלה, עיר גדולה ומכודרה, וע' קדושין ל"ה. פספויא ידעו לה לטעמא דהא מלחא ומנו ר' אחא ב"י ערש"י שס. ובצ"ק נ"ד: וגדס ס"ז: מולא הדברים שהיה מקום ר' אחא ב"י

תם וישר כאיוב, ואשת מדנים תתעורר על נפש יקרה צרתה, באמרה אני אשה אחת מאלף אשר בה צדק ואמת נשקו, וכל מעשיהם לש"ש .. ורבתה השערוריה, ולא יוסיפו עוד החומאים והפושעים לעשות במחשך מעשיהם בנשף ובאישון לילה, רק לעיני השמש, כי מה מנהם יהלך אם יודע הדבר, אם לא ישיגו כלימות ורוק, וכדי בזיון וקצף בדרשה כזאת, וזה שאזיל בא השטן ונשקיה אכרעיה¹ כי עשה לו בזה חטיכה גדולה ופרץ גדר של עולם, פנה לו מקום ומסלה ישרה, ומעתה יקל מאוד להשטן להסית לכל פעולה נמכזה ונמסה תחת מעטה תהלה ויושר. —

ולוי מה יקרו דברי הז"ל (ב"ר פכ"ו) על פסוק (איוב כ"ד), יומם חתמו למו. מה היו עושים היו מביאים אפופוליסטון (מין שטן נודף) וישף באבן ובאים כלילה ומרחין וסותרין. כך דרשה ר"ח בצפורין, ואתעביר ההוא לילה ג' מאה חותרין וכו' כי ע"י הדרשה ידעו לעשות זאת. ומזה תראה קורא נכבד כי ראוי לגרום בסנהדרין ק"ט. כמו הכא (וצ"ל שם אמר רבא) וכן נראה שהיה הגירסא לפני רש"י דאל"כ לא נבין מ"ש רש"י דרש ר' יוסי ב"י מדרשא והבן.

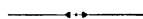
זעליג הכהן לויטערבאך.

¹ והוא מליצה שפחיס יושק מביז דברים נכוחים. ולזה לוי לא אמרו שנקים הכטן כי ממאמרו הנאמר למדיני מדע לא ידע ולא יסחיה.

מאמר

אַרְבַּעַה פְּנִים.

אמר רבי חנינא, פנים בפנים, פנים חרי בפנים חרי
הוא ארבעה פנים, פנים של אימה למקרא, פנים בינוניות
למשנה, פנים מסבירות לתלמוד, פנים משחקות לאגדה.
(פסיקתא רבתי פסקא עשרת הדברות ס' וא"ו ובמס'
סופרים ובילקוט ואחחין ובפסיקתא להר"ש באכער ע').

כל אחד ואחד משלוניי אמוני ישראל הקובע עתים לתורה ועוסק במקרא ובמשנה
תלמוד ואגדה, אם הוא רק תורני פשוט ואין לו שום חלק ונחלה בצקירת ועיון מחקרי,
ואשר ע"כ מניע עליהם צנצט אחד ובהשקפה אחת ואינו נוחן שום יחרון לזה מזה אף על
מלוא השערה, כי כל החלקים האלה המה נעיניו כנוף אחד יליך כפיו של הקנ"ה, איש
כזה הוא עלול להיות נחמה למדך הישר אל העיר ששמה קושטא, וסוף סוף יוליג